

FİRÂŞHÂNE

(bk. FERRÂŞ).

FİRAVUN

(فرعون)

Eski Mısır krallarının unvanı.

lama hukukunda yararlı ve gerekli bir metot olduğu açıktır. İyâs b. Muâviye'nin firâsetiyle hükmettiği şeklindeki rivayeti veya firâsetle hüküm konusunda literatürde yer alan örnekleri de böyle anlamak gerekir. Ancak firâset terimiyle daha çok bunun dar anlamı kastedildiğinden yargılama hukukunda yukarıdaki anlam ve metodu ifade için genelde "karîne" terimi kullanılır.

İslâm yargılama hukukunda yerleşik teamüle göre hâkim önüne gelen bir davayı karara bağlarken olayların dış görünüşünü, objektif ölçü ve delillerin verdiği bilgileri tatminkâr ve adaleti sağlamada yeterli bulmadığında bilgi ve tecrübe birikimine, zekâ ve sezgi gücüne dayanarak ipuçlarını değerlendirmeli ve onlar vasıtasıyla yeni deliller bulmaya çalışmalıdır. İlk dönemlerden itibaren hâkimin bilgi sahibi olmasının yanı sıra iyi anlama ve kavrama yeteneğinin bulunması hususuna da özen gösterilmesi bu amaca yöneliktir. Bundan dolayı firâset, yargılama hukukunda objektif ve kati delillerle çatışan ve onlara rağmen hükme esas teşkil eden bir delil değil, yeterli delil olmadığında soruşturmayı derinleştirmede ve yönlendirmede hâkim için hareket noktası teşkil edebilecek ve ancak belli durumlarda faydalı olabilecek bir delil veya metot görünümündedir. Firâsetle hüküm konusunda literatürde yer alan örneklerde de onun bu özelliği açıkça görülür. Firâsetin zan ifade etmesine ve karîneye göre daha zayıf bir bilgi aracı olmasına rağmen yargılamada zaruret halinde kullanılabileceğinin ifade edilmesi de onun bu özelliğini vurgulamayı amaçlar.

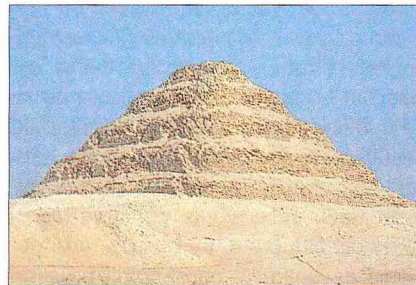
BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 1131; Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 44-45; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-hükmiyye* (nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî), Kahire 1372/1953 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye), s. 3-54; İbn Ferhûn, *Tebşiratü'l-hükkâm* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1406/1986, II, 135-136; Trablusî, *Mu'înü'l-hükkâm*, Kahire 1393/1973, s. 168; Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî*, XIV, 74; M. Mustafa ez-Zühaylî, *Vesâ'ilü'l-İsbât fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Dimaşk 1982, s. 553-557; Ahmed Fethî Behnesî, *Nazariyyetü'l-İsbât fi'l-fikhi'l-cinâ'iiyyi'l-İslâmî*, Beyrut 1403/1983, s. 193; a.mlf., *el-Mevsâ'atü'l-cinâ'iiyye fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut 1991, IV, 101-107; Ahmed İbrâhim Bek, *Turuku'l-İsbâtî's-şer'iiyye* (nşr. Vâsıl Alâeddin Ahmed İbrâhim), Kahire 1405/1985, s. 451; Abdülkerim Zehür Adî, "el-Firâse 'inde'l-'Arab", *MMLADm*, LVII/4 (1982), s. 707-728; LVIII/2 (1983), s. 161-193, 343-363, 570-631; Avâd Abdullah Ebû Bekir, "Nizâmü'l-İsbât fi'l-fikhi'l-İslâmî", *Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye*, sy. 58, Medine 1403, s. 149; *Mv.F.*, II, 190; *Mv.F.*, I, 247.

SALİM ÖĞÜT

Üçüncü sülâle firavunlarından Cüser'e ait olan basamaklı piramit (Heremü'l-müderrec) - Sekkâre / Mısır

ne krallık onun oğlu olan gök tanrısı Horus'a geçmiştir. Başlangıçta firavunlar, Mısır'ın hükümdarı olan Delta bölgesi tanrısı Oziris'ten geldiklerine inanmakta iken daha sonra Horus firavunların kendisinden geldikleri tanrı niteliğini kazanmış ve firavunlar Horus'un yeryüzündeki temsilcileri sayılmıştır. III. binli yılların başlangıcında Güney Kralı Menes Delta'yı da idaresi altına almış ve Menes'ten başlamak üzere firavunlar Tanrı Horus'un tecessüm etmiş şekli olarak kabul edilmiştir. Bu inanca göre, ölen her firavun Tanrı Oziris'le özdeşleşmekte ve yeni bir hayata başlamakta, halefi olan firavun ise Horus'un himayesine girmektedir.

V. hânedan dönemine kadar (m.ö. 2600-2500) Horus'un oğlu olarak Mısır'ı yöneten firavunlar bu hânedan döneminde Tanrı Rê'nin ön plana çıkmasıyla birlikte Rê'nin oğlu ve yeryüzündeki temsilcisi olarak ilân edilmişlerdir. O zamana kadar firavunların Horus'tan geldikleri kabul edilirken buna bir de "Rê'nin oğlu" unvanı eklenmiştir. Yine bu dönemde, ölen firavunların ölümler diyarının tanrısı Oziris'in yanında kalacağı inancı terkedilmiş, tanrı Rê'nin, oğlu firavunu ölümler diyarından kurtardığı kabul edilmiştir. Buna göre ölen firavunlar Duat'a (yer altı dünyası) indikten ve orada geçici bir süre kaldıktan sonra Rê tarafından kurtarılmakta, güneş diskiyle kaynaşarak ölümsüzlüğe erişen firavun, Rê'nin gece ve gündüz devam eden yolculuğuna katılmaktadır. VI. hânedan döneminde firavunun öldükten sonra Tanrı Rê'ye kavuştuğu ve tanrının gemisinde gökte dolaştığı kabul edilmiştir.

Orta imparatorluk döneminde (m.ö. 2080-1785) XII. hânedanla birlikte ön plana çıkan Tanrı Amon Rê ile özdeşleştirilmiş ve Amon-Rê şeklini almıştır. V. hânedandan itibaren firavunların Tanrı Rê'den geldikleri, onun oğlu oldukları kabul edildiği gibi bundan böyle Amon-Rê'nin firavunların kutsal babası olduğu öne sürülmüştür. XVIII. hânedan döneminde firavunların Tanrı Amon'un yeryüzündeki "ka"sı (ikinci ben) olduğu, onun izniyle yönetime geldiği, bütün işlerinde firavunları yönlendiren yüce tanrı ve firavunların gerçek babası olduğu kabul edilmiştir.

Yeni imparatorluk dönemine ait metin ve tasvirler ise Amon-Rê'nin, tahtın meşrû vârisini meydana getirmek üzere kraliçe ile birleşmek için firavun şeklini aldığı ayrıntılı bir şekilde göster-

mektedir. Bundan dolayı doğan çocuğun damarlarında ulühiyyet kanının do-laştığına inanılıyor ve bu kanın saflığını korumak için firavunun kendi kız kar-deşiyle evliliği oldukça sık uygulanıyordu. Firavunların kız kardeşleriyle evlen-melerinin bir başka sebebi de Tanrı Geb (yer) ile Tanrıça Nout'un (gök) çocukları olan Osiris ve İsis'in mitolojik evlilikleri-ni taklit etmektir.

Eski Mısır inancında firavun, yeryü-zündeki düzenin muhafaza ve devamın-dan sorumlu olduğu gibi dinî hayatın da en önemli ve yetkili kişiydi. Ülkenin bü-tün mâbedlerinde ibadet onun adına yapı-lıyordu. Bütün Mısır onunda ve idarî, adlî, askerî ve dinî yetkiler onun elindeydi. Gerekliğinde yetkilerinin bir kısmını vezirlere bırakıyordu. İnanışa göre fira-vun öldüğünde babası Tanrı Rê'ye yük-seliyor, güneş kayığında ona refakat edi-yordu. Daha tahta çıkışıyla yapımına baş-lanan krallık mezarı ise duruma göre ol-duğu büyük boyutlara ulaşabiliyordu.

Ahd-i Atîk'te, ilki Hz. İbrâhim'in eşi Sâre ile birlikte Mısır'a gidişi sebebiyle olmak üzere (Tekvîn, 12/15) otuz dokuz yerde sadece firavun unvanı zikredilmek-te, iki yerde de firavun unvanı kralın adıyla birlikte yer almaktadır ki bun-lar XXVI. sülâleye mensup Firavun Neko (m.ö. 609-593 [II. Krallar, 23/29; Yerem-ya, 46/2]) ve Firavun Hofra'dır (m.ö. 588-569 [Yeremya, 44/30]). Mısır krallarından dördü ise firavun unvanı olmaksızın sa-dece isimleriyle zikredilmektedir. 1. Şi-şak. Mısır dilinde "Şeşonk" diye adlan-dırılan bu firavun XXII. sülâlenin ilk fi-ravunudur ve milâttan önce 945-924 yıl-ları arasında hüküm sürmüştür. Hz. Sü-leyman'a karşı çıkan Yeroboam ona sı-ğınmış, o da Filistin'i işgal etmiştir (I. Krallar, 6/14; II. Tarihler, 12/2-9). 2. Ha-beş Zerah. Yahuda (Yuda) Kralı Asâ'ya karşı savaşmış ve yenilmiştir (II. Tarih-ler, 14/9-15). Zerah'in, XXII. sülâle fi-ravunlarından Şişak'ın halefi Osorkon I (m.ö. 924-895) olduğu ileri sürülmekte-dir. 3. So. İsrail Kralı Hoşea'nın çağdaşı olan Mısır kralı veya Mısır ordusu baş-kumandanıdır (II. Krallar, 17/4). Eski Mi-sır dilinde "Sib'e" olarak zikredilir. 4. Tir-haka. Eski Mısır dilinde "Taharka" ola-rak geçer. Habeş sülâlesi de denilen XXV. sülâlenin üçüncü ve son kralıdır (II. Kral-lar, 19/9).

Ahd-i Atîk'te firavun unvanı ilk defa, Hz. İbrâhim'in karşılaştığı Mısır kralı için kullanılmaktadır (Tekvîn, 12/15). Ken'ân diyarında kıtlık olunca Hz. İbrâhim eşi

Sâre ile birlikte Mısır'a gider. Firavun Hz. İbrâhim'in eşi Sâre'ye göz koyar ve onu sarayına aldırır; fakat başına felâketler gelince Sâre'yi tekrar Hz. İbrâhim'e tes-lim eder (Tekvîn, 12/15-20). Hz. İbrâ-him'in Mısır'a ne zaman gittiği ve mu-hatap olduğu firavunun Mısır kralların-dan hangisi olduğu bilinmemektedir.

Hz. Yûsuf'un yaşadığı dönemdeki fi-ravuna gelince, eğer İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ önderliğinde Mısır'dan çıkışları mi-lâttan önce 1225'te tahta geçen Me-nephtah'ın (Merneptah) saltanatının ilk yıllarında olmuşsa, Ahd-i Atîk'e göre İsrâiloğulları Mısır'da 430 yıl kaldıklarına göre (Çıkış, 12/40) onların Mısır'a gelişi milâttan önce 1655 yıllarında olmalıdır ki o dönemde Mısır'a Hiksoslar hâkimdi (IDB, II, 47). Bu takdirde Hz. Yûsuf Hik-soslar'a mensup bir kralın saltanatında Mısır'a gelmiş ve orada kraldan son-ra ki en önemli mevkiye yükselmiştir (bk. AZİZ-i MISR). Ancak gerek Hz. Yûsuf'u Mısır'da yüksek mevkiye getiren, gerekse İsrâiloğulları'na baskı uygulayan ve Mısır'dan çıkışları sırasında iş başında olan firavunları isim veya dönem açısından tayin etmek güçtür (IDB, III, 774).

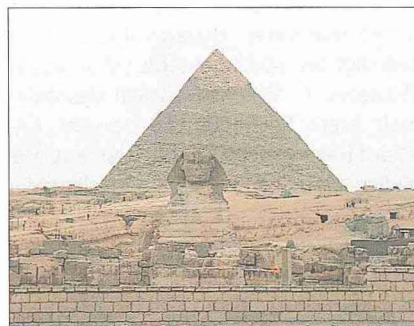
Milâttan önce 1570'te iş başına geçen XVIII. sülâle ile birlikte Hiksoslar dö-ne mi sona erer ve yeni imparatorluk dö-nemi başlar. "Mısır üzerine Yûsuf'u bil-meyen yeni bir kral" çıkınca (Çıkış, 1/8) İsrâiloğulları baskı, zulüm ve sıkıntıla-ra mâruz kalırlar. Firavun için Pitom ve Râmses ambar şehirleri inşa edilir. Bu iki şehrin II. Ramses tarafından yaptırıldığı ileri sürülmektedir (EJd., VI, 1047). Eğer bu bilgi doğru ise o takdirde İsrâiloğul-ları'na baskı uygulayan ve Hz. Mûsâ dün-yaya geldiğinde tahtta bulunan Mısır Kralı II. Ramses'tir. Ancak İsrâiloğulla-

rı'na karşı baskının II. Ramses'in babası I. Sêti döneminde başladığı da kabul edil-mektedir. Ahd-i Atîk bu firavunun, İsrâiloğulları'na baskı uygulaması yanın-da erkek çocuklarının öldürülüp kız ço-cuklarının sağ bırakılmasını, daha sonra da erkek çocuklarının irmağa atılmasını emrettiğini bildirir (Çıkış, 1/15-22). Bu firavun tarafından sarayda büyütülen Hz. Mûsâ kırk yıl sarayda yaşar (Resullerin İşleri, 7/23). Medyen'deki kırk yıllık ika-metinden sonra (Resullerin İşleri, 7/30) geri döndüğünde önceki kral ölmüş, ye-ni bir kral tahta geçmiştir (Çıkış, 2/23). Ahd-i Atîk, Hz. Mûsâ'nın mücadelesine etti-ği firavun ile daha önce İsrâiloğulları'na zulmeden firavunun farklı kişiler oldu-ğunu belirtmektedir. Bu firavunun II. Ramses'in oğlu Menephtah olması muh-temeldir. Ancak İsrâiloğulları'nın Hz. Mû-sâ önderliğinde Mısır'dan çıkışlarıyla il-gili farklı tarihler verilmektedir. Hz. Mû-sâ, İsrâil'in Allah'ı (Yehova) adına İsrâilo-ğulları'nı salıvermesini istediğinde fira-vun, "Yehova kimdir ki İsrâil'i salıvermek için onun sözünü dinleyeyim? Yehova'yı tanımam ve İsrâil'i de salıvermem" (Çı-kış, 5/2) diyerek Mûsâ'nın isteğini red-deder; Tanrı onun yüreğini katılaştırdığı için İsrâiloğulları'nı bırakmaz. Ancak bu tutumu yüzünden çeşitli musibetler zuhur edince onları serbest bırakmak zorunda kalır; fakat daha sonra İsrâilo-ğulları'nın peşine düşer ve denizde or-dusuyla birlikte boğulur.

Ahd-i Atîk'te Hz. Dâvûd'un çağdaşı (I. Krallar, 11/15-22) ve Hz. Süleyman'ın kayınpederi (I. Krallar, 3/1) olan firavunlar-dan da bahsedilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de firavun kelimesi sa-dece Hz. Mûsâ dönemindeki Mısır kra-lını ifade etmekte olup Yûsuf devrinde-ki kral için "rab" ve "melik" kelimeleri kullanılmaktadır (Yûsuf 12/41-43, 50). Kur'an'da yetmiş dört yerde geçen Fi-ravun Hz. Mûsâ'nın karşısında yer alan, büyüklük taslayan, böbürlenlen, ilâhlık iddiasında bulunacak kadar kendini be-ğenen, Mûsâ'nın tanrısına ulaşmak için kuleler yapacağı kadar taşkınlık gös-teren, halkını küçümseyip zayıfları ezen, gerçeklere sırt çeviren bir kral olarak tasvir edilmektedir. Çeşitli âyetlerin, Fi-ravun'u fert olarak ele almaktan çok onu erkânıyla birlikte zikretmesi dikkat çekicidir. Birçok âyette Firavun'un aile-si (âl-i Fir'avn), avenesi (mele'), kavmi ve askerleriyle (cünüd) birlikte anılması (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "fir'avn" md.) onun tek bir kişi olmaktan ziyade bir

Dördüncü sülâle firavunlarından Hûfû'ya ait olan büyük ehrsâm (Heremü'l-ekber) - Cize / Mısır

sembol olarak takdim edildiğini göstermektedir. Mûsâ insanlık tarihinde hak, adalet ve sağ duyuyu temsil eden nübüvvet zincirinin bir halkasını oluştururken Firavun, Kârûn, Hâmân ve taraftarları bunun karşısında yer alan bir zihniyeti temsil etmektedirler. Bu anlayışın daha önceki temsilcileri Nûh, Âd, Semûd ve Lût kavimleri, Eykeliler, Res ashabı ve Tûbba' milletidir (bk. Âl-i İmrân 3/11; el-Enfâl 8/52-54; el-Furkân 25/38; Sâd 38/12-13; Kâf 50/12). Hz. Mûsâ'nın tebliği sadece Firavun'a değil onun etrafında bulunan kişilere de yönelik olmuştur. Kur'an, bunların zaman zaman Firavun'u Mûsâ ve ashabına karşı kıskırtıklarını haber vermekte (el-A'râf 7/127), bunların kötü âkibetlerini örnek olarak göstermektedir (el-Enfâl 8/52, 54).

Allah'ın elçisini dinlememesi, ona karşı gelmesi sebebiyle Firavun ve ailesi yıllarca kıtlık ve ürün azlığıyla imtihan edilmiş (el-A'râf 7/130), üzerlerine tufan, çekirge, haşerat, kurbağalar ve kan gönderilmiştir (el-A'râf 7/133). Firavun ve kavminin yaptıkları ve yükselttikleri şeyler yıkılmış (el-A'râf 7/137), Firavun ve beraberindekiler denizde boğulmuştur (el-Bakara 2/50; el-A'râf 7/136; el-Enfâl 8/54). Firavun boğulmak üzere iken iman etmiş, fakat imanı kabul edilmemiştir (Yûnus 10/90). Onun cesedi daha sonra gelenlere bir ibret olmak üzere saklanmıştır (Yûnus 10/92). Mısır'da firavunların cesetleri mumyalanmak suretiyle muhafaza edilmekte idi. Âyetten denizde boğulan bu Firavun'un cesedinin mumyalanmadan, bir mucize eseri korunmuş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Cebelein mevkiinde, mumyalanmadığı halde hiç bozulmamış bir ceset bulunmuştur. British Museum'da muhafaza edilen bu cesedin en az 3000 yıllık olduğu tesbit edilmiştir (Ediz, s. 1-4). Hz. Mûsâ'yı evlâtlık olarak alan Firavun'un karısı ise iman etmiştir (el-Kasas 28/9; et-Tahrîm 66/11).

Hadislerde Firavun'dan, eşi Âsiye'nin üstün bir kadın oluşu ve ayrıca Medine yahudilerinin, âşûrâ gününü Mûsâ ile İsrâiloğulları'nın Firavun'dan kurtuldukları gün olarak kabul etmeleri sebebiyle bahsedilmektedir (Buhârî, "Enbiyâ", 32, "E't'ime", 25, "Menâkıbü'l-enşâr", 52, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 10/1, 20/2).

Tarih, tefsir ve kısas-ı enbiyâ kitaplarında özellikle Hz. Mûsâ dönemi firavunuyla ilgili pek çok rivayet yer almaktadır. Bu rivayetlere göre firavun Amâlika krallarının unvanıdır. Hz. Yûsuf zama-

nında yaşayan firavunun adı Reyân b. Velîd'dir. Bu firavun Yûsuf vasiyetiyle iman etmiştir (Sa'lebî, s. 128). Reyân'dan sonra yerine Kâbûs b. Mus'ab geçmiştir, fakat iman etmemiştir; Hz. Yûsuf onun saltanatı döneminde vefat etmiştir. Kâbûs'un yerine geçen Ebû'l-Abbâs b. Velîd firavunlar içinde en zalimi ve katı yürekli sidir. Hz. Mûsâ'nın mücadele ettiği firavun da budur (Taberî, *Târîh*, I, 387; Elmalılı, I, 347). Rivayete göre bu firavun rüyasında, Beytülmakdis'ten çıkan bir ateşin Mısırlılar'ı ve evlerini yakıtığını görmüş, münecim ve rüya tabircilerinin yorumları üzerine İsrâiloğulları'nın yeni doğan erkek çocuklarının öldürülmesini emretmiştir. Mûsâ ile Firavun arasındaki mücadelenin ayrıntılarıyla anlatıldığı bu rivayetlere göre, Mûsâ önderliğindeki İsrâiloğulları denizi aşkıktan sonra Cebrâil bir kısrağ üzerinde Firavun ordusunun önünden denizdeki yola girer; Firavun ve ordusu da onu takip eder. Firavun boğulmak üzere iken, "Gerçekten İsrâiloğulları'nın inandığından başka tanrı olmadığına inandım, ben de müslümanlardanım" diyerek tövbe eder (Yûnus 10/90); ancak tövbesi kabul edilmez.

Firavun'un son nefesinde iman edişinin geçerli olup olmadığı hususunda ileri sürülen görüşleri üç grup halinde özetlemek mümkündür. Birinci gruba göre Firavun'un imanı geçerlidir. Bu görüşü benimseyenler içinde Bâkîllânî ve Devvânî gibi bazı kelâm âlimleri varsa da asıl savunucusu Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve onun ekolünü devam ettiren Kâşânî, Dâvûd-i Kayserî, Yekub Han, Abdullah el-Bosnevî, Abdülganî en-Nablusî, Abdülmeccid Sivâsî, Ahmet Avni Konuk gibi sūfimesrep âlim ve şârihler olmuştur. İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde bu hususta birbirine zıt ifadeler rastlanmaktadır. Meselâ *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de Firavun ve Nemrûd ebedî cehennemlikler içinde sayılırken (I, 301-302) yine aynı eserde (II, 410) ve *Fuşûsü'l-hikem*'de onun hâlis bir imanla inandığı, "tâhir ve mutahhar" olarak ruhunun kabzedildiği ileri sürülmektedir (Abdürrezzâk el-Kâşânî, s. 309). Bu görüşü desteklemek üzere Celâleddin ed-Devvânî, Akşehirli Hasan Fehmi Efendi (*Osmanlı Müellifleri*, I, 216) ve İbnü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafa (Mecdî, s. 252) tarafından müstakil risâleler yazılmıştır. Bunların içinde Devvânî'nin *Risâle fî imâni Fir'avn* adlı eseri meşhurdur. Türkiye kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulu-

nan risâle (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 00472, Pertevniyal Sultan, nr. 929; Nuruosmaniye Ktp., nr. 4356; Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5999; Adıyaman İl Halk Ktp., nr. 0033; Râşid Efendi Ktp., nr. 241; Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Ktp., nr. 216), Yûnus sûresinin 90. âyetinin tefsirî niteliğindedir. Müellif burada, İbnü'l-Arabî'nin söz konusu görüşü sebebiyle küfre düştüğünü ileri süren iddialarla karşılaştığını, çok saygı duyduğu şeyhe dil uzatanları red için bu risâleyi yazdığını kaydeder. Devvânî eserinde İslâm ulemâsının Firavun'un imanı konusunda ihtilâfa düştüğünü, ancak onun imanının geçerli sayıldığını söyleyenlerin haklı olduğunu kaydeder ve bu kanaatinin aklı ve nakli delillerle ispat etmeye çalışır. Nakli delil olarak, Allah'ın rahmetinden ümit kesilemeyeceğini, O'nun tövbeleri kabul edici olduğunu, Firavun'un küfrüne açıkça delâlet eden âyet bulunmadığını, aksine ikrarını ifade eden âyetin mevcut olduğunu (Yûnus 10/90) ve Hz. Peygamber'in, "lâ ilâhe illallah" diyen herkesin cennete gireceğini müjdelediği hadisini (Buhârî, "Libâs", 24) göstermektedir. Firavun'un imanı konusunda asıl delil getirmesi gerekenlerin küfrünü ileri sürenler olduğunu belirten Devvânî, dince makbul sayılmayan iman (yeis imanı) kıyametin kopması anındaki iman olduğunu söylemekte, şeyhine karşı çıkaranın Allah'ın rahmetini daraltmaya çalıştıklarını ve ondan ümit kesmeye sebep olduklarını ifade etmektedir.

İkinci görüş sahipleri, yeis halindeki imanı geçerli saymayan ve Firavun'un boğulması esnasındaki ikrarını da bu şekilde mütalaa eden âlimlerdir. Ali el-Kârî, Devvânî'nin söylediğinin aksine bu konunun ihtilâflı meselelerden olmadığını, çünkü İbnü'l-Arabî dışında bütün ulemânın onun küfrü üzerinde ittifak ettiğini kaydetmektedir (*Ferrû'l-^cavn*, s. 120). Bu görüşü savunanların başında Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (vr. 331^a), Kurtubî (VIII, 378), Fahreddin er-Râzî (XVII, 154-155), Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (I, 13) gibi âlimler gelmektedir. Bu konuda İznikli Kutbüddinzâde Muhammed (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4223), Ebûsûud Efendi (Süleymaniye Ktp., Pertevniyal Sultan, nr. 930), İbn Kemal (Âtif Efendi Ktp., nr. 2785; Amasya Beyazıt Ktp., nr. 0069), Sibet el-Mersaff (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2140), Muhammed b. Muhammed el-Gumrî (Âtif Efendi Ktp., nr. 1778; İzmir Millî Ktp.,

Yazmalar, nr. 00173) ve Ali el-Kârî (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1809/3; Süleymaniye Ktp., Antalya [Tekelioğlu], nr. 913; Râşid Efendi Ktp., nr. 00328) tarafından müstakıl risâleler yazılmıştır. Bunlardan Sibt el-Mersafî ile Ali el-Kârî'nin risâleleri Celâleddin ed-Devvânî'nin konuyla ilgili risâlesine reddiye olarak kaleme alınmıştır. Bu risâleler içinde en meşhuru, Ali el-Kârî'nin *Ferrü'l-^ıavn min müdde^ı îmâni Fir^ıavn* adlı eseri olup İstanbul (1294/1877) ve Kahire'de (1383/1964) basılmıştır. Müellif bu risâlede, kendi ifadesine göre "Kitap, Sünnet ve ümmetin icmâına muhalif görüşleri savunan" Celâleddin ed-Devvânî'nin ileri sürdüğü akli ve nakli delilleri reddetmekte ve Firavun'un küfür üzere öldüğünü kanıtlamaya çalışmaktadır.

Üçüncü görüş sahipleri, Firavun'un imanı konusunda kesin bir hüküm vermeyip onun mümin veya kâfir olarak öldüğüne açıkça delâlet eden bir nassın bulunmadığını ileri sürenlerdir. Bu âlimlerin başında *Fuşûş* şârihlerinden Sofyalı Bâli Efendi gelmektedir. Bâli Efendi, İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhât*'ta yer alan, "Ebedî cehennemlikler dört zümredir; bunlardan biri Allah'a karşı kibirlenen, nefsinde tanrılık iddia eden Firavun ve Nemrûd gibilerdir" (I, 301-302) sözlerini ve *Fuşûş*'ta onun durumunu Allah'a havale eden ifadeyi (ve'l-emru fihi ilallah) delil göstererek (*Şerhu'l-Fuşûş*, s. 416) bu konuda İbnü'l-Arabî'nin kesin bir şey söylemediğini ileri sürmekte, ona atfedilen, "Firavun tâhir ve mutahhar olarak ölmüştür" sözünün iftira ve yaygın bir hata olduğunu, bunun şeyhin ruhanîyetinden feyiz alamamış şârihlerin kelâmından kaynaklandığını belirtmektedir (a.g.e., s. 395). Son dönem *Fuşûş* şârihlerinden Ahmet Avni Konuk ise Bâli Efendi'nin bu iddiasına karşı çıkarak onun beş madde halinde açıkladığı delilleri cevaplandırmakta ve Firavun'un imanının geçerli olduğunu vurgulamaktadır (*Fusûsü'l-hikem Tercüme ve Şerhi*, IV, 152-156). Ancak başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere elde mevcut delillerden, ayrıca ana prensipler ve çeşitli âlimler tarafından ileri sürülen fikirlerden çıkarılabilecek son hüküm Firavun'un imanının sahil olmadığı yönündedir.

BİBLİYOGRAFYA :

M. F. Abdülbâkî, *el-Mu^ıcem*, "fir^ıavn" md.; Buhârî, "Enbiyâ", 32, "Et'ime", 25, "Menâkıbü'l-enşâr", 52, "Tefsirü'l-*Qur*'ân", 10/1, 20/2, "Libâs", 24; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Şâkir), II, 36-58; a.mlf., *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I,

386-421; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-*Qur*'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 331^a; Mes'ûdî, *Mürâcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), I, 48-49; Sa'lebi, *Arâ'isü'l-mecâlis*, s. 127-150; Fahreddin er-Râzî, *Meftâhu'l-gayb*, XVII, 154-155; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât* [baskı yeri ve yılı yok] (Mektebetü's-Sekâfeti'd-dîniyye), I, 301-302; II, 410; Kurtubî, *el-Câmi^ı*, VIII, 378; Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Şerh^ı alâ Fuşûsü'l-hikem*, Kahire 1386/1966, s. 309; Devvânî, *Risâle ft imâni Fir^ıavn* (nşr. İbnü'l-Hatîb), Kahire 1383/1964; Ali el-Kârî, *Ferrü'l-avn min müdde^ı îmâni Fir^ıavn*, İstanbul 1294/1877, s. 120; Bâli Efendi, *Şerhu'l-Fuşûş*, İstanbul 1309, s. 395, 416; Şarâ-nî, *el-Yevâkîit ve'l-cevâhir*, Kahire 1317, I, 13; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 252; Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-hak ft ihtiyârî'l-ehak* (nşr. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1980, s. 60-63; *Osmanlı Müellifleri*, I, 216; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 344-349; III, 2252; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Baroda 1938, s. 225; Necati Kara, *Kur'an'a Göre Hz. Musa, Firavun ve Yahudiler*, İstanbul 1991, tür.yer.; Ali Sayı, *Hz. Musa: Firavun, Hâmân ve Kârün Karşısında*, İstanbul 1992, tür.yer.; Ahmet Avni Konuk, *Fusûsü'l-hikem Tercüme ve Şerhi* (nşr. Mustafa Tahralı — Selçuk Eraydın), İstanbul 1992, IV, 152-156; Harun Anay, *Celeleddin Devvanî: Hayati, Eserleri, Ahlak ve Siyaset Düşüncesi* (doktora tezi, 1994), İSAM Ktp., nr. 29969, s. 158-159; J. A. Wilson, "Pharaoh", *IDB*, III, 773-774; a.mlf., "Egypt", a.e., II, 39-66; Celâl Ediz, "Üç Bin Yıllık Mucize", *Gerçeğe Doğru 2*, İstanbul 1984, s. 1-4; Sargon Erdem, "Kazıklar Sahibi Firavun", *Zafer*, sy. 114, Adapazarı 1986, s. 7; Mürüvvet Kurhan, "Eski İmparatorluk Devrinde Tann Rê", *TTK Belleten*, LVII/218 (1993), s. 1-25; a.mlf., "Asurlar Boyu Tann Rê", a.e., LVIII/221 (1994), s. 1-27; A. J. Wensinck — [G. Vajda], "Fir^ıavn", *Et^ı* (Fr.), II, 938-939; B. Oded, "Exodus", *EJd.*, VI, 1047; Al. R. Schulman — M. Aberbach — H. Z. Hirschberg, "Pharaoh", a.e., XIII, 359-363; J. V., "Pharaoh", *EUn.*, XII, 915; C. Lagier, "Pharaoh", *DB*, V/1, s. 190-193; a.mlf., "Pharaoh d'Abraham, Pharaoh de Joseph", a.e., V/1, s. 193-203.

ÖMER FARUK HARMAN

□ EDEBİYAT. Arap, Fars ve Türk klasik edebiyatlarında zalim, inatçı, kibirli ve gururlu gibi menfi vasıflarla ön plana çıkan Firavun genellikle Hz. Mûsâ ile birlikte anılır. Hanımı Âsiye ile veziri Hâmân ve Hz. Hârûn da Firavun ve Hz. Mûsâ'nın yanında adları zikredilen diğer kahramanlardır.

Eski Türk edebiyatında Firavun, Hz. Mûsâ ve Hâmân, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere (özellikle el-A'râf 7/103-138; eş-Şuarâ 26/10-67) hadislerden ve tefsir kitaplarındaki çoğu İsrâiliyat'tan gelen bilgilere dayalı olarak çeşitli vasıflarıyla birer mazmun ve remiz şeklinde yer almıştır. Bilhassa tasavvufî metinlerde Firavun mazmunu bütün menfi yönleriyle nefsi ifade etmek için kullanılmıştır. Yûnus Emre'nin meşhur devriyesin-

deki, "Bir dem gelir Mûsâ olur yüz bin münâcatlar kılır / Bir dem girer kibr evine Fir'avn ile Hâmân olur" beytinde Firavun ve Hâmân kibir evinin sakinleri olarak gösterilir. Olayların geçtiği Mısır, Firavun'un sarayı, Nil nehri ve Kızıldeniz gibi mekânlar, çeşitli özellikleriyle anlatımı daha süslü ve sanatlı hale getirmeye başvurulmuş yardımcı unsurlardır.

Hz. Mûsâ'nın doğumundan önce başlayan olayların esas kahramanı olarak ortaya çıkan Firavun, veziri Hâmân'ın telkiniyle, tahtını tehlikeye sokacağından korktuğu çocuğun doğmasına engel olmak için İsrâilîoğulları'nın yeni doğan bütün erkek çocuklarının öldürülmesini emreder. Ancak annesi Hz. Mûsâ'yı gizlice dünyaya getirir ve bir sandık içine koyarak Nil nehrine bırakır. Hâmî, "Cevr-i Fir'avn belâsiyle Kelmullâh' / Etti tâbût ile üftâde-i enhâr felek" beytinde bu olayı anlatır. Zâtî'nin, "Eğer Fir'avn-ı nefsi Nil-i kahra gark eylersen / Tecellâ-yı cemâl-i Hakk'ı Mûsî-veş temennâ kıl" ve Nevî'nin, "Eylegil tâbût-ı cismin garka-i Nil-i fenâ / Tâ bula Mûsî-i cân Fir'avn-ı nefsinde mefer" beyitlerinde de nefis Firavun'a benzetilerek canını nefsinin elinden kurtarmak isteyen kimsenin beden sandığını Nil nehrine atması ve yok etmesi gerektiği vurgulanır. Sandık, nehirde yıkanmakta olan Âsiye ve câriyeleri tarafından bulunarak içindeki bebek saraya alınır ve ihtimamla yetiştirilir. Mûsâ, Firavun'un sarayında can düşmanının ona bilmeden sunduğu imkânlarla büyür. Bu tecellîdeki ibret ve hikmet, edebî-tasavvufî metinlerde hikâyenin üzerinde en çok durulan noktasını teşkil eder.

Firavun'la Hz. Mûsâ'nın birlikte anıldığı olaylar, Hz. Mûsâ'nın Firavun'u imana davet etmesinden başlayarak Firavun'un Kızıldeniz'de boğulmasına kadar geçen safhada ortaya çıkar. Bu mücadele İsrâiliyat'tan gelen rivayetlerin ön plana çıkardığı unsurlarla da zenginleştirilerek iman-küfür mücadelesi şeklinde işlenir. Kaside, gazel gibi edebî metinlerde Firavun, Hâmân ve Hz. Mûsâ'nın bu safhadaki münasebetleri daha çok âşik, rakip ve rekabet çerçevesinde ele alınır. Mûsâ'nın Tanrı'sını tanımayan ve ilâhik iddiasında bulunan Firavun onunla bu konuda yarışmalara girer. İsrâiliyat'a dayanan ve Hz. Mûsâ'nın aleyhine tecelli eden Nil'in ters yönde akması olayı hariç, Hz. Mûsâ özellikle asâsiyle Firavun ve taraftarları ile büyüleri daima mağlûp eder (eş-Şuarâ